

TRABZON’UN TANINMIŞ KEMENÇECİLERİNDEN BAHATTİN ÇAMURALI*

Mehmet BİLGİN**

ÖZ

Trabzon’a bağlı Sürmene kazasının Dirlik köyünde 1931 yılında dünyaya gelen Bahattin Çamurali, çocukluğundaki hevesi nedeniyle, aile bireylerinin isteği ve gayreti ile dönemin büyük ustalarından olan Hüseyin Dilaver’den Kemençe dersleri alarak, daha çocuk yaşlarında kemençe çalmaya başladı. Çocuk olduğu için köy düğünlerinde, kına gecelerinde genellikle kadınlara kemençe çalarak sanatını geliştirdi. Kısa süre sonra tüm sürmene köyleri ve çevre ilçelerde aranan bir yerel sanatçı oldu. Hayat çizgisi gurbette devam etti. İstanbul’da düğün ve hemşeri toplantılarında, birçok ünlü sanatçıya eşlik ederek sanat hayatını devam ettirdi. Daha sonra kendi adına plaklar çıkardı. Kemençe sanatçısı olarak radyo ve tv programları yaptı. Yurt dışında ve yurt içinde birçok konser verdi. Birçok folklor ekibine kemençe çalarak sanatını icra etti. 1991 yılında İstanbul’da vefat eden Çamurali’nin mezarı Karacaahmet mezarlığındadır.

Anahtar Sözcükler: Sürmene, Kemençe, Folklor, Horon, Halk Edebiyatı

BAHATTİN ÇAMURALI: A WELL-KNOWN MASTER OF KEMENÇE IN TRABZON FOLK HISTORY

ABSTRACT

Bahattin Çamurali was born in Dirlik, a village in Sürmene, Trabzon, in 1931. He took Kemençe lessons from Hüseyin Dilaver, one of the greatest *Kemençe* players at the time. He was an enthusiastic boy and started playing *kemençe* at a very young age. He developed his art by playing *kemençe* to female audiences in the local wedding ceremonies in the countryside, being accepted as a child instrument player at special female entertainment called *henna nights*. Soon he became a local artist sought in all villages of Surmene and the surrounding districts. His national art career continued in İstanbul, where he accompanied many famous artists playing *kemençe* at special ceremonies and organisations in İstanbul. Then he released his first albums on his behalf. He joined radio and TV programs as a performer. He was involved in many national organisations and appeared at many concerts abroad. He performed his art by *kemençe* with a wide variety of folk bands. Çamurali died in İstanbul in 1991 and buried in Karacaahmet.

Keywords: Sürmene, Kemençe, Folklore, Horon, Folk Literature

* *Gönderim Tarihi: 06.08.2019. Kabul Tarihi:25.10.2019.*

** *Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İSTANBUL. mehmetbilgin34@gmail.com ORCID:0000-0002-9413-2869*

1931 yılında Trabzon-Sürmene'nin Dirlik (Cida) köyünde doğan; 'Kemençenin Mozart'¹ Bahattin Çamurali, 27 Nisan 1991 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.² Mezarı İstanbul'da Karacaahmet'tedir. Hamdi ve Birtane çiftinin beş çocuğunun en küçüğü idi. Çiftin ilk iki çocuğu kız olmuştu. Adlarını Gülfidan ve Rahime koymuşlardı. Daha sonra üç erkek çocukları oldu. Sırasıyla Ferhat, Rıfat ve Bahattin.

Köydeki arazilerinin tarımsal gelirleri ile yaşamlarını sürdüren ailenin en küçükleri olduğu için, ablaları özellikle de Rahime, Bahattin'e çok düşküdü. Daha çocukluğunda kapı önünde bulduğu iki çalıyı birbirine sürterek kemence çalar gibi yapmasından etkilenen ablası küçük kardeşinin Kemence sanatçısı olması için, her türlü fedakarlığı yapmayı kafasına koymuştu.

Doğu Karadeniz sahilinde Çamurali soyadını taşıyan aileler, Sürmene'den başka Trabzon-Çaykara ve Giresun-Bulancak yöresinde de bulunmaktadır. Biz, Çamurali soyadını taşıyan ailelerin Çamur kabilesinin bir kolu olduğunu düşünürüz. Bu kabilenin mensupları günümüzde Çamur, Çamurlu, Çamurali gibi soyadları taşımaktadır. Ailenin mevcuduna bu açıdan baktığımız zaman, Çamur kabilesinin diğer parçalarına Türklerin eski dönemlerden bu yana yaygın olarak yaşadığı coğrafyada ve buna bağlı olarak Anadolu ve Balkanlarda rastlamak mümkündür. Anadolu'da Adapazarı, Adana, Konya, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum'un doğusu Pasinler, Kars, Iğdır ve Azerbaycan'da bulunmaktadır. Bu konuyu Sürmene'nin Dirlik köyünde yaşayan aile mensuplarına sorduğunuz zaman, kökenlerinin Kafkasya'dan geldiklerini söylerler.

Çamurali ailesinin yaşadığı Dirlik Köyü, Cumhuriyet öncesinde Türklerin ve Rumların birlikte yaşadığı bir köydü. Tanzimat öncesinde, hemen hemen tüm köylerde, Türkler ve Rumlar birlikte yaşardı. Tanzimat sonrası dönemde, tedbir, teşvik ve tercihlerle belirginleşen ekonomik yaşamdaki değişime paralel ve ek

¹ 1990 yılının son aylarında Sürmeneli sanayici ve iş adamı Ziya Aydın'ı fabrikasında ziyaret etmiştik. Bu ziyaretimiz esnasında, fabrikanın kantininde Ziya Aydın'ın kardeşi Vural Aydın ile sohbet eden Bahattin Çamurali ile karşılaştık. Kısa bir müddet biz de sohbete katıldık. Ben Bahattin Çamurali'ye hayatı ve sanatı konusunda bir görüşme yapmak istediğimi söyledim. Bu talebim Bahattin Çamurali tarafından çok sıcak bir ilgiyle karşılandı. Mutlu olmuştu. Vural Ağabey de Sürmene'nin yazmayı ve yazarak paylaşmayı seven kalemelerinden birisi idi. Sürmene dergilerinde yazıları vardı. Onun da bu konuya ilgisi ve Bahattin ile birlikte birçok hatırası vardı. Kısa süren konuşma sonunda Bahattin ile görüşme yapıp hayatını yazma görevi Vural Aydın'da kaldı. Geciktirmeden hemen başlamasını ve notlarını almasını tavsiye ederek ayrıldık. Birkaç ay sonra, Bahattin'in ölüm haberini almak bizleri çok üzdü. Yıllar sonra Vural ağabeyi aradım ve bu konuda ne yaptığını sordum. Bana görüşmeyi yaptığımı, notlar aldığını söyledi. Ancak, yazıyı hazırlayıp, yayınlamamıştı. 5 sayfa tutan notlarını 02.12.2012 tarihinde bana gönderdi. Bu çalışmada onun tuttuğu notlar kaynak olmuştur. Katkısı için Vural Aydın'a ayrıca teşekkür ederim. Bizim de benimsemiş olduğumuz "Kemençe'nin Mozart"ı tanımlı tamamen Vural Aydın'a aittir.

² Bu çalışma için, Bahattin Çamurali'nin yakın akrabalarından, başta Bahattin'in ablasının kızıyla evli ve geçmişte İstanbul'da 45'lik plak yapan Zafer Plak'ın kurucusu ve sahibi olan Sürmene'nin Üstündal (Karakanzi) köyünden Aydın Bakanay (1938-) ve Engin Ufuk Bakanay ile birkaç defa Bahattin'in hayatının değişik safhaları hakkında görüşmeler yaptım. Katkılarından dolayı onlara da teşekkürü borç bilirim.

olarak, eğitim ve kültür aktarımı yoluyla Türk ve Rum toplumları arasında farklılaşma ve ayrışma oluşturulmuştur.

Tanzimat uygulamaları ile Rumlar, Müslümanlarla iç içe yaşadıkları köylerden alınarak, birbirine bitişik köy ve mahallelerde bir araya toplanmış, bu mahalle ve köylerde önceden yaşayan Müslümanlar ise Rumların geldikleri köy ve mahallelere nakledilmişti.³ Bu uygulama ile Trabzon'un diğer kazalarında olduğu gibi, Sürmene kazasında bulunan Rumlar da yer değişimine tabi tutularak, Türk ve Müslüman toplumdan yerleşim açısından izole edilmiş, birbirine bitişik köylerde toplu yaşayacak şekilde yeniden yerleştirilmişti.

Bu yerleşim projesinin Sürmene'deki uygulamasında, Aksuhanları mevki bir merkez olarak seçilmişti. Daha sonra birkaç dükkan ve kahvenin de inşa edildiği bu merkezin etrafındaki yamaçlara yayılmış olan köylerde, Rumlar bir araya toplanmıştı. Oluşturulan Rum köylerinde, yeniden inşa edilen kiliselerin yanında birer ilkökul açılmıştı. 1900'lu yılların başında Aksuhanları mevkiinde "Merkez Okulu" adı ile sadece Rumlara lise seviyesinde eğitim veren bir okul inşa edilmişti. Bu okulun öğretmenleri ve ders kitapları, Yunanistan'dan geldiği gibi öğretmenleri de Atina Üniversitesi mezunu idi. Bölgede eskiden beri var olan Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup kendini Rum⁴ diye nitelendiren insanlar da bu okullarda Yunanca öğrenmiş, Yunanlı şuurunu kazanmıştı.

Bahattin Çamurali, 1998

³ Bu konu ile ilgili bkz. Mehmet Bilgin, *Sürmene Tarihi*, İstanbul 1990, s. 398-399.

⁴ Rum sözcüğü, Araplardan bize geçmiş, Romalı anlamına gelen bir sözcüktür. Antik Yunanlar ırksal ya da kültürel bir alakası yoktur. Doğu Roma döneminde Hristiyanlık, değişik tarihlerde toplanan dini konsillerde alınan kararlarla şekillendirilmiş, bu süreç değişik mezheplerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Batı Roma, Katolik mezhebi ile Hristiyanlığı resmileştirirken, Doğu Roma'da bu Ortodoks mezhebi şeklinde olmuştur. Ortodoks mezhebine mensup olanlar mezhebin Doğu Roma'nın resmi dini olması dolayısıyla Müslüman Araplar tarafından Rum olarak, adlandırılmıştır. 19. yüzyıla kadar Rum adlandırması dini aidiyetin ötesinde hiçbir etnik aidiyet içermez. Rumlara Yunanlı şuurunu kazandırılması,

Dirlik Köyü, Osmanlı döneminde, Rum ve Türklerin ayrı mahallelerde yaşadığı bir köydü. Komşu Yokuşbaşı (Çikoli) ve Aksu (Aso) köyleri de Türklerle Rumların ayrı mahalleler halinde birlikte yaşadığı köylerdi. Fakat bu köylerdeki Rum mahalleleri ile diğer köylerdeki Rum mahallelerinin coğrafi bir bütünlük oluşturmasına dikkat edilmişti. Türklerin yaşadığı diğer köylerle komşu olan kenar mahalleler ise Türkler tarafından iskan edilmişti. Tanzimat uygulamaları çerçevesinde 19.yy'ın ikinci yarısında gerçekleşen bu değişim ve dönüşüm ile Türk ve Rum toplulukları birbirinden tamamen ayrılmış, yapılan başka ekonomik uygulamalar ile “*zengin, varlıklı ve eğitilmiş Rumlar*”, “*fakir ve cahil Türkler*” tablosu şekillendirilmişti.

Yabancı devletlerin çeşitli anlaşmalarla elde ettikleri hakları çerçevesinde, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan nüfusun can ve mal emniyetini garanti altına alınması adına, Müslüman ve Hıristiyan gruplar birbirinden ayrıştırılıp, izole edildiği gibi, bölgede Türkler ve Rumlar arasında kültürel etkileşim kanallarının da tıkanması için başka tedbirler de alınmıştı.

19. yüzyıl başlangıcında, ticaret ve zanaatlar Müslümanların (Türklerin) kontrolünde idi. Hıristiyanlar (Rumlar, Ermeniler) ise arazilerin geliri ile zar zor geçinebilen, taşımacılık, marabalık, ırgatlık, hayvanlarla karadan veya kayıklarla denizden nakliyecilik gibi hizmet sektörü kapsamına giren diğer işleri yaparlardı. 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde dış güçlerin desteği ve projeleri ile bakırcılık, demircilik, terzilik, ayakkabıcılık, ticaret ve sanatlar Rumların eline geçmiş, Türkler ise ırgatlık, hayvancılık ve kayıklarla taşımacılık gibi işleri yapabilir konuma gelmişlerdi.

Bu değişim ve dönüşüm tesadüflerle değil, dışarıdan askeri ve ekonomik zorlamalar ile gerçekleşmiş, Osmanlının sadece dış ticareti değil, iç ticareti de kontrol altına alınmış, sonuç olarak Osmanlı ticaretinin yapısında kapitülasyon sahibi ülkenin hedef ve menfaatlerine uygun yeni dinamikler oluşturulmuş ve bu durum imzalanan anlaşmalara konan maddelerle kontrol ve garanti altına alınmıştı.

Bu değişim ve dönüşümü, Trabzon vilayeti ve çevresi ekseninde açıklamaya devam edersek, yabancı devletlerin kurum ve kuruluşları vasıtasıyla, bölgedeki manastırlarda bölgesel kapsamlı sanat eğitimi kurslarının düzenlendiğini, Rumlara bazı meslekler için eğitim verildiğini görürüz. Bazı devletler kapitülasyonlarla elde ettiği hak ve imkanlara dayanarak, Osmanlı toplumu içine nüfuz etmek ve ekonomik olarak yayılmak amacıyla, Hıristiyan tebaanın ticarette kontrol ve etkinliği ele geçirmelerini temin için paralel uygulamaları da devreye koymuşlardı.

Osmanlı döneminde nüfus yapısı yeniden düzenlenen köylerdeki Rumlar, daha çok sanat ve ticaretle uğraşır. Hatta bakırcılık, demircilik, ayakkabıcılık, terzilik sanatlarından her biri belli bir köyün mesleği haline gelmişti. Bölgenin en iyi bakırcı ustaları, Dirlik köyünde bulunur ve yetişirdi. Kazma, bel gibi en

---

Yunanistan'ın kurulmasından yaklaşık 30-40 yıl sonra Batılı bilim adamlarının Doğu Roma'yı Bizans olarak adlandırmaya başlaması ve Megalo-idea'nın ortaya konmasından sonra ve Atina Üniversitesi'nden yetiştirilen kadroların çabasıyla olmuştur.

iyi tarım aletlerini yapan demirciler, Çarşı Mahallesi (Humurgân Köyü) ve en iyi bıçakları yapan ustalar Soğuksu (Gölonsa-i Rumi) Mahallesi'nde idi. Bu sanatkarlar, maharetlerini sadece Osmanlı topraklarında değil, komşu Rusya'da da sergilerlerdi.

Soldan sağa Bahattin Çamurali, İsmet Zeki Eyüboğlu, Dr. Mustafa Duman.
(Dr. Mustafa Duman Arşivi)

Başlangıçta yaşam, giyim ve kültürleri, adet ve gelenekleri, hatta halk inançları, komşuları Türklerle aynı idi. Trabzon bölgesindeki Rumlar ve Ermeniler Türkçe'den başka dil bilmezlerdi.⁵ Aksuhanları bölgesindeki Rumların aile isimleri bile Türkçeydi.⁶ Yunancayı 1880'lerden sonra, yeni açılan Rum okul-

⁵ Bu durum bazılarında biraz abartılı olarak gelebilir. Fakat Trabzon Rum krallığı ve Osmanlı dönemine ait kayıtlarda, Türkçe ad taşıyan çok sayıda Hıristiyan kaydına rastlanması, mübadeleden sonra Ankara'da Milli Kütüphanede muhafaza edilen Sümela Manastırı'nın yazma kitapları arasında, Yunan alfabesi ile Türkçe yazılmış eserlere rastlanması ve bizim Doğu Karadeniz adlı eserimizde yer alan (Bkz. Mehmet Bilgin, *Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017), diğer bilgiler değerlendirilirse, bunun tarihi gerçeklere ne kadar uygun olduğu anlaşılır. Ayrıca 18 ve 19. yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde; Trabzon'un doğusunda Çepnioğlu, Türkoğlu adını taşıyan Ermeni ailelerin mevcudiyeti ve Yunanistan'a gittikten sonra bile 2-3 nesil Yunanca öğrenmeyi reddedip, Türkçe konuşmakta ısrar eden Bafralıları bu konuyu tartışmasız ortaya koymaktadır.

⁶ Yunanca: Yunanistan kurulmaya başladığında, Antik-Yunan uygarlığı, yeni oluşmakta olan Avrupa'nın kültürel temelini oluşturmuştu. Antik-Yunan uygarlığının Avrupa'da kazandığı sempati nedeniyle Yunanistan, Antik-Yunan mirasçısı olarak sunulmuş, tüm Yunanistan'da Antik-Yunan dili hiç konuşulmadığı, hatta daha çok, Slavca, Arnavutça ve bunların karışımı

larında öğrenmişlerdi. Bu isimler Yunanistan'dan gelen ve Atina Üniversitesi'nde yetiştirilmiş öğretmenler tarafından değiştirilmiş ve Türkçe aile isimleri genellikle Yunancadaki karşılıklarına çevrilmişti.⁷ Bu değiştirme ve kültürel dönüştürme faaliyetine rağmen, bu köylerdeki Türkler ve Rumlar içli dışlı birlikte yaşamaya devam etmişlerdi. Rumlar da kemeçe çalar ve horon oynardı. Mübadele anlaşması ile Hıristiyan oldukları için Yunanistan'a gönderilirken, dinlerimiz farklı ama Rum okullarında modern eğitimle aşılana farklı dil ve Yunanlılık şuuruyla rağmen, halk kültürü ve adetlerimiz aynı idi.

Müslüman din adamları da, Osmanlının tepetaklak gittiği yıllarında uygulanan bu değişim ve dönüşüm programının amaçladığı hedefler için gönüllü olarak çalışmışlardı. "Papazlar ve hocalar aynı kültürel ve etnik kökene sahip fakat aralarında dinsel inanç farkı olan Türkler ve Rumlar arasında ayrılığı belirgin bir hale getirmek" şeklinde özetlediğimiz bu projeyi, gizli bir mutabakatı uygular gibi desteklemişlerdi.

Bu dar bir bölgeye mahsus bir iş değildi. Hocalar vaaz ve sohbetlerine, Rumların malına zarar vermenin,⁸ onlardan kız alıp evlenmenin⁹ ne kadar büyük bir günah olduğunu vurgulayarak başlar, Rumların zenginleşmesine vesile olan sanatları Hıristiyan mesleği olarak tanımlar ve Hıristiyanların bu meslekleri yaparak aslında Müslümanlara hizmet ettiğini izah ederlerdi.¹⁰

---

diller konuşulduğu halde, modern okullarında milli-resmi dil olarak Yunanca diye "Kathareuoussa" benimsenmiş ve okullarda öğretilmeye başlanmıştı. Halkın yaygın konuştuğu dil "Demotiki" ise 1964 yılından sonra okullarda okutulmaya başlanmış fakat iki dil kullanılmasından dolayı yaşanan sorunları 1976 yılında "Kathareuoussa" milli dil olmaktan çıkartılmış, "Demotiki" resmi dil ilan edilmiştir.

⁷ Bu konuda bölgeye ait Yunanca kaynaklarda bilgiler ve listeler vardır. Bu belgeleri Sürmene Tarihi isimli eserimizin ikinci baskısında değerlendireceğiz.

⁸ Bu sadece Sürmene'ye mahsus değil, tüm Karadeniz bölgesinde medreselerde yaygın olarak verilen derslerin konusuydu. İbrahim Dizman-Hikmet Pala, (Haz.) *Ordu-Perşembeli Bir Muhacir Çocuğu Babinoğlu Halis Gürel'in Anıları*, Ordu 2019, s. 30. "Ben okula devam ediyorum. Hocam, Kasapoğlu Osman Hoca'dır. Derslerimiz hep Kur'an-ı Kerim'den oluyordu. İlk aşamada pek fazla bir şey söylenmiyordu; fakat dersler ilerledikçe... Sanat gınahtır, ticaret gınahtır, gavur hakkı yemek gınahtır, Bunlardan herhangi birini yapanlar, sırat köprüsünün kıldan ince olması dolayısıyla aşağıya düşer..."

⁹ Oysa geçmişte bölgede yaşanan İslamlaşma hadisesi en çok bu yolla gerçekleşmiştir.

¹⁰ Sürmene'de o dönemin en itimat edilen hocalarından biri ve Aksu köyü imamı olan bir hocanın, "Ey Cemaat-i Müslimin. Allah bu Hıristiyanları Müslümanlara hizmet etsin diye yarattı. Bakın cemaat-ı Müslimin, şu üzerindeki elbiseyi Terzi Liya dikti, şu ayakkabıyı Yoriga usta yaptı, keser-kazma-bıçak mı lazım, Golonsa köyünün Rumları bu iş için var..." "şeklindeki vaazını dinleyen Sürmnelilerin "Mübadele" lafının ortada dolaşmaya başladığı günlerde, "Eyvah, Mübadele ile Rumlar gidecek, bizim kazmamızı, belimizi kim yapacak" diye paniğe kapıldıklarını, parası olanların gitmeden Rum ustalardan ihtiyaç fazlası malzemeleri kapış kapış aldıklarını, hatta Rum ustaların mübadele günü öncesinde sabahlara kadar çalışıp siparişleri hazırladığını anneannelerimizden, dedelerimizden bizzat dinledik. Fakat daha sonra, Hasan Tahsin Kırılı'nın yetimhanesindeki çocuklara bu mesleklerin öğretilildiğini, Cumhuriyet döneminde bu sanatları Türklerin de rahatça yapabildiğini görünce, çok büyük bir şaşkınlık geçirdiklerini biliyoruz.

Bahattin Çamurali'nin Kemençesi ve Kemençe Kabi

Rumlar, terzilik, demircilik, bakırcılık, ayakkabıcılık, maden işlemeciliği gibi ekonomik bakımdan zenginlik getiren sanatları icra ederek ve ticaret yaparak zenginleşirken, bazı hocalar Müslümanlara sadece firincılık, düşük kar marjları ile olmak şartıyla zahire ve tarımsal ürün ticareti yapabilme izni vermişti. Rumlara ayrılan sanatları yapmak isteyenler de Rum olmakla, Rumlaşmakla suçlanmıştı. Bu hocaların, Müslümanlara “Rum sanatı” diyerek sanatkar olmayı yasaklayıp, sanatkarlığa heves edenleri ‘dini zedelenmiş’ olarak itham ederken, aslında Rumların zengin olmasına hizmet ettikleri yıllar sonra Cumhuriyetle birlikte anlaşılmiş, açığa çıkmıştı. Bizim bizzat yaşlılardan dinlediğimiz bu olaylar, Karadeniz’in diğer bölgelerinde de aynı minval üzerinde ve aynı amaca yönelik şekilde var olduğunu da çeşitli vesilelerle yayımlanan anılardan anlıyoruz.¹¹

Yunanlıların yenilip Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlanmasından sonra, 1923 yılında Lozan’da yapılan barış görüşmeleri esnasında, İngiltere’nin teklifi ile İtalya’nın başkanlığında Anadolu’daki Hıristiyanlar ve Yunanistan’daki Müslümanlar arasında mübadele için görüşmelere başlanmış ve mutabakata varılan hususlar 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan’da imzalanmıştı. Bu anlaşmaya

¹¹ Dizman, a.g.e., s. 31-32. “... Bu bir sanat işidir ve bu sanatı ancak gavurlar yapar. Biz mısır, buğday ve külür ekeceğiz, diğerleri de çobanlık edip yoğurt, peynir ve yağ yapacak. Biz bunları Hıristiyanlara vereceğiz ve karşılığında hangi mal bize lazım ise onu onlardan alacağız. Zira sanat ve ticaret yalnız onlara mahsustur.”

göre de Anadolu'nun diğer bölgelerinin yanı sıra Sürmene'deki Rumlar da Yunanistan'a gönderilmişti.¹²

Mübadele öncesinde, Aksuhanları çevresindeki köylerde yaşayan Rumlar arasında da çok sayıda kemeççe çalanlar vardı. Bazı hocalar, 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bu değişim ve dönüşüm döneminde Rumlarla ayrılmayı destekleyip Türklere kemeççeyi haram kıldığı için,¹³ çoğu yerde kemeççe ve horon geleneği gerilemiş, fakat Rumlarla komşu olarak yaşayan köylerde eski geleneklerle birlikte Horon ve kemeççe geleneksel işlevini sürdürmüş ve canlı bir şekilde yaşamaya devam etmişti.¹⁴ Hocaların koyduğu yasağa uyan köylerde yaşayanlar, diğerlerini bu tutumlarından dolayı kınar ve garipserdi.¹⁵

Çamurali ailesinin bazı fertleri, Sürmene çarşısı ve çevre kaza merkezlerinde bakır döverek ev ve mutfak eşyası yapan, bakır kapları kalaylayan geleneksel Bakırcı esnafı¹⁶ olarak tanındığı için, aile fertleri de küçük yaştan itibaren bu sanatı öğrenmiş ve günün şartlarına göre devam ettirmişti. Bahattin'in köyünde ve aile çevresinde müzikle ilgili olan kişiler vardır. Babasının amcaoğlu Tulumcu Hasan diye bilinirdi. Tulumu hem yapar, hem de çalardı. Arpalı gibi yüksek köylerdeki düğünlere çağrılır, tulum çalardı. Bizim Sürmene'de tespit edebildiğimiz en son tulum ustası idi. Tulumcu Hasan, tulumun yanı sıra zurna da çalardı. Bahattin'in ailesinde kemeççe, kaval, davul, zurna, tulum gibi müzik aletlerini çalan insanlar bulunurdu.

Köy hayatında yapılan birçok tarımsal işler vardır. Tarlaların bellenmesi, kazılması, ekilip biçilmesi, fındıkların toplanması, kışlık odun ve çayır hazırlanması gibi... Ayrıca yaylalara çıkarken, yayladan inerken ve yayla ortası etkinlikleri vardı... Bu zamanlarda çeşitli köylerden katılan insanlar eğlenceler yapardı. Mayıs'ın yedisi, Ağustos'un yedisi gibi takvime bağlı ve ziyaretlerin

¹² Bu anlaşma için bkz. Yücel Bozdağı, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 180, Ocak 2014, s. 9-32; Gökçe Bayındır Goularas, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerin Yaşatılması", *Alternatif Politika*, C: 4, S: 2, Temmuz 2012, s. 129-146.

¹³ Bazı hocalar, halkı kemeççeden soğutmak için "İyi kemeççe çalabilmek, 7 hayratı (vakfi) yıkmakla eşdeğerdir" diyerek, affı ve tövbesi çok zor günahlar arsında kemeççe çalmayı da koymuşlardı. Fakat buna rağmen bölgede kemeççe çalmayı arzulayan Müslüman gençler, iyi kemeççe çalabilmek için hangi hayratları yıkacaklarını planlar olmuşlardı. Bu iş için de genel de köy ve yayla arasındaki yollarda yolcuların ve hayvanların su içmesi için yapılan, oluklu ya da çanaklı sular yıkılırdı.

¹⁴ Aksu köyü gelenekleri yaşatma ve folklorik uygulamalarda en zengin köylerimizden biridir.

¹⁵ Büyüklerimizden dinleyip şahit olduğumuz ve anlam veremediğimiz birçok algıyı ve olayı din sosyoloğu olduktan sonra çözebilmeye başlamıştım

¹⁶ Bakırcı Murat (Çamurali) ve kardeşi Bakırcı Nuri (Çamurali) bu mesleğin son temsilcileri olarak 1990'lı yıllara kadar Sürmene çarşısında esnaf idi. Büyük kardeş Murat, Zonguldak ve Erzurum'da gurbet yapmış, ardından Sürmene'ye dönerek bakırcılık sanatına devam için dükkan açmıştı. Bizim çocukluğumuzda çarşı içinde, Eski Cami'nin 100 metre batısında kardeşi Nuri ile yan yana iki ayrı bakırcı dükkanında esnaflık yaparak ömürlerini tamamlamışlardı. Bakırcı Murat aynı zamanda iyi bir kemeççe sanatçısı idi. Birçoğu Bahattin tarafından çalınıp söylenmiş, plağa ve kasete okunmuş türküleri de vardı.

yapıldığı şenlikler vardı. Ev yapana, hastası olana, kimsesi olmayana da komşuları yardım yapardı.

Köy içinde müşterek yapılan işlerden biri de toprak taşımadır. Karadeniz tarlaları meyilli durumdadır. Belleme yapılırken toprak aşağı kayar. Tarlada tekrar tarım yapılabilmesi için aşağı kayan toprak tarlanın aşağısından sepetlerle alınır, tarlanın baş tarafına ve topraksız yerlerine dökülürdü. Çoğunlukla gençlerin yapabildiği bu yorucu iş, gün sonunda toprak taşıma işlemi bitince, köyün genç kızları, genç erkekleri tarafından “Toprak Taşıma Şenliği” ne¹⁷ dönüştürülür, müzik eşliğinde saatlerce horon oynarlardı. Genellikle ikindiden sonra iş biter, horon başlardı. Horon çeşitleri, atlama, sallama, çift ayak kız horonu, kız köçeği, sık saradır. Gerek köy düğünlerinde, gerek toprak taşıma şenliklerinde ve yayla şenliklerinde yöresel horon çeşitlerinin en güzelleri icra edilirdi. Bu gibi sosyal etkinliklerde kızlar ve erkekler birbirini görür beğenir, eşlerini seçerdi. O tarihlerde köy düğünleri de gayet neşeli ve müzikli olurdu.

Bahattin ve yetiştiği çevrenin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi aldığımız ve o dönemi her âdetiyle yaşamış olan Aydın Bakanay¹⁸ görüşmemizde bize şu bilgileri vermişti:

Bahattin’in babasının amcaoğlu olan Tulumcu Hasan, yörede bilinen ve düğünlerde, yayla ortalarında çalan en son tulumcu idi. Ayrıca zurna da çalardı. Gününde ondan daha iyi çalan yoktu. Hasan’ın oğlu ise kemençeci idi. Bahattin’in amcası İbrahim de kemençeci idi. İyi kemençe çalardı. Bir de “Karahamitoğulları’ndan Hamit dayı” vardı. Davul çalardı, aynı zamanda köyün de bekçisi idi. Çarşıda caminin altında demirci dükkanı vardı. Orada balta, kazma, orak yapar ve satardı. Karaahmetoğulları’ndan Sadık Aydın vardı. Bahattin’in çocukluğu ve gençliğinde o yaşlıydı. O dönem meşhur olan bir de türküsü vardı. “Ara sıra yokuşu, uçar havalı kuşu / Yedi sene askerlik, o da babamın işi.

Bahattin’in çocukluğunda tek oyuncakı kemençe olmuştu. Ablası atların kuyruğundan tel keserek Bahattin’e oynasın diye oyuncak bir kemençe yapmıştı. Bahattin elinde gerçek bir kemençe tutabilecek yaşa geldiği zaman, onun yörenin en büyük ustalarından ders almasını, iyi bir kemençe sanatçısı olmasını çok istiyordu. Yevmiye ile çalışarak kazandığı para ile 5 liraya Bahattin’e bir kemençe yaptırdı. O dönemde Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki en büyük kemençe ustalarından birinden ders alarak bu sanatta ismi anılan ustalar arasında yer almasını çok istiyordu.

Bu konumda olan kişi, komşu köy olan Aksu’daydı. Bahattin’i sırtına aldı ve kemençe çalmayı öğrensini diye Aksu köyüne dönemin en tanınmış kemençe

¹⁷ Vural Aydın’ın notlarından alınmıştır.

¹⁸ Aydın Bakanay, 1938 yılında Üstüncü (Karakanzi) Köyünde doğmuştur. 2012 yılının Ocak ayında İstanbul Kadıköy’deki saatçi dükkanında birkaç defa görüştük. Aydın Bakanay, Bahattin’in ablası Rahime Çamuralı’nın kızı ile evli idi. Ayrıca bir dönem Bahattin’in plaklarını basan Zafer Plak firmasının da sahibi idi.

ustalarından Hüseyin Dilaver'in evine götürdü. Ablasının işlerinin yoğun olduğu, havanın iyi olduğu, günlerde Bahattin 7-8 yaşında çocuk yaşta olmasına rağmen, Dirlik Köyü'nden Aksu köyüne yürüyerek gider, dikenli köy yollarından (iki köyün arasında dere vardır) dereye iner, dereden yokuş yukarı yamacı çıkar, ağaçların arasından, ormanlık alandan yürür ve Aksu köyüne ulaşır, Hüseyin Dilaver'den kemençe dersleri aldırır. Bahattin'in kemençe sanatçısı olması için büyük gayret gösterirdi.

O dönemde Sürmene dışında Trabzon, Erzurum, Giresun, Ordu Samsun, Sinop, Zonguldak ve İstanbul'da ve radyo vasıtası ile tüm Türkiye'de bilinen bir kemençe sanatçısı ve eski büyük ustalardan¹⁹ biri olan Hüseyin Dilaver'in,²⁰ Bahattin gibi ileride büyük bir sanatçı olacak Fahrettin²¹ adında bir oğlu vardı.

Bu gidiş gelişler yaz, kış bir yıl kadar devam etti. Bahattin, kemençeden anlamlı sesler, nağmeler çıkardıkça kemençeye daha büyük bir sevgi ile sarılmıştı. Yolda gidip gelirken bile kemençeyi çalabilmeye gayret ediyor, elinden bırakmıyordu. Bir müddet sonra henüz 8-9 yaşlarında iken, yeteneği ve gayreti ile gayet güzel kemençe çalmaya başlamıştı. Hüseyin Dilaver, Bahattin'i

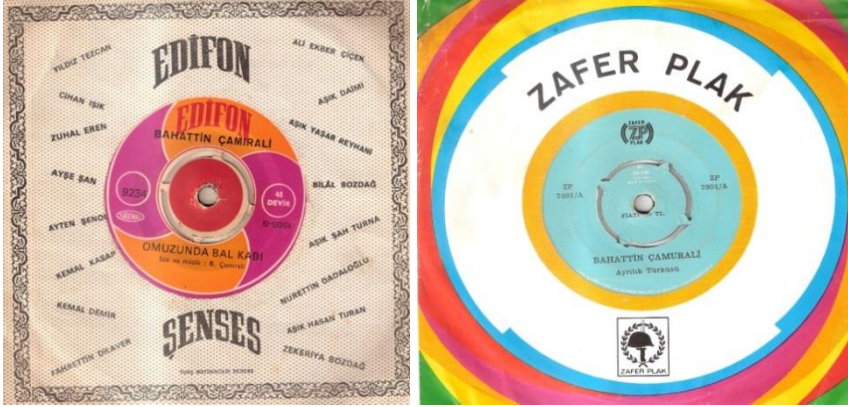
¹⁹ 1930-50 yılları arasında eski kemençe ustaların en bilinenleri Piçoğlu Osman, Rizeli Aynacıoğlu Sadık ve Sürmeneli Hüseyin Dilaver'dir. Bunların 45'lik taş plakları vardı ve gramofonlarda çalınır dinlenirdi. Bunlar turneye çıkarlar, Karadenizlilerin yoğun bulunduğu illerdeki kahvelerde o zamanın şartlarına göre çalar ve söylerlerdi.

²⁰ 1906 yılında Sürmene'nin Aksu köyünde doğan Hüseyin Dilaver, Temel ve İlve çiftinin dördüncü çocuğu idi. Çocukluğunda eline aldığı kemençesi ile söylediği ve yaptığı yüzlerce türk ile Türk sanatı ve kültürüne hizmet eden bu büyük usta, sırası ile Trabzon Halkevi Halk Müziği Korosunda, Karabük Demir Çelik ve Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde ve TRT'de halk müziği çalışmaları yapmıştır. Döneminde birçok taş plak yapan sanatçı, 1960 yılında İstanbul Radyosu'nda sanatçı olarak çalışmaya başlamış, Üç yıl süren çalışması devam ettiği sırada, 1963 yılında vefat etmiştir. Doksanlı yıllarda, Cumhuriyet döneminde ustaların ustası olarak bilinen Hüseyin Dilaver'in hayatını yazmaya karar vermiştim. Babanne tarafından akrabam olan ailenin köyde olan yaşlılarını ziyaret ederek bilgi derleyecektim. Ailenin en yaşlılarından biri, kendine ait olan Hüseyin Dilaver plaklarını ve onları dinlediği gramofonunu, günah aletleri olarak nasıl parçaladığını anlatınca, bütün tasarımlarını orada gömüp geri döndüm. Kendime gelip, eski düşüncemi gerçekleştirmek istemem seneler aldı, ama canlı tanıkların hiç biri ortada yoktu.

²¹ Fahrettin Dilaver, 27 Nisan 1931'de Aksu köyünde doğmuştu. Sürmene'ye değer katan ve uluslararası üne sahip, babasının ekolünü devam ettirerek çok sayıda eser üretmişti. Babasının tarzındaki yaşanmışlığı anlatan türküleri çok sevilmişti. Türkülerini plaklara, kasetlere okumuş Sürmeneli kemençe sanatçılarından biri idi. Aksu köyünde ilkokula başlamış, Babası Hüseyin Dilaver'in Trabzon Halkevi'nde Halk Müziği korosunda olan memuriyetinden dolayı eğitimine Trabzon Necati Bey ve İskenderpaşa ilkokullarında tamamlamıştı. Babasıyla Piçoğlu Osman, Aynacıoğlu Sadık gibi ustaları dinlemiş, Muzaffer Sarsözen, Şemsi Yastıman gibi Türk Halk Müziği'ne ömürlerini veren ustalardan etkilenmiş, kemençedeki tarzını ona göre şekillendirmişti. Radyo programları, 5-6 firmadan çıkan plak ve kasetlere rağmen, bu topraklarda sanatçıya layık olduğu değeri veren bulamadığı için, Neşat Ertaş gibi Almanya'ya işçi olarak gitmeye karar vermişti. Yetmişli yıllarda Almanya'ya gitti ve yaşamını orada devam ettirdi. Almanya'da Türkiola firmasına üç kaset yaptı. Kemençeye sevdalı bir yaşam, ürettiği çok sayıda esere rağmen Sürmene'de yok sayılan, bilinmeyen sanatçılardan biridir. 2004 yılında vefat eden Fahrettin Dilaver'in mezarı doğduğu Aksu köyündedir.

dinleyip “artık tamam” dediğinde bir yıl dolmamıştı. Artık “*Kemençe ile her türlü havayı çalabiliyor, kendi havasını çıkarabiliyordu.*”

Güç ve sabır isteyen meşakkatli yola rağmen ablası Rahime, zaman zaman sırtında taşıyarak, kardeşinin Hüseyin Dilaver’den kemençe dersleri almasını sağlamış ve böylece ahtı da gerçekleşmişti. Daha sonra onun usta işi, iyi bir kemençe sahibi olması için, yevmiye ile çalışarak biriktirdiği paralarla, eşinin ağabeyi olan Bakırcı Murat (Çamuralı)’nin ²² kemençesini satın aldı ve Bahattin’e verdi.

Bahattin Çamuralı'nın Edifon ve Zafir Plak'tan çıkan 45'lik plağı

Bakırcı²³ Murat da usta bir kemençeci idi. Murat Çamuralı'nın beste ve güftesi kendine ait birçok türküsü vardı. ²⁴ Rumi tarih 1331 doğumlu olan Murat Çamuralı askerlik çağrısı²⁵ aldığı anda duyduğu heyecanla kemençeyi eline almış

²² Bahattin'in yakın akrabası olan Bakırcı/Kazancı Murat, Dirlik köyünde Bakırcı ustası olarak yetmişmiş, 1940'lı yılların başında Zonguldak'a gitmişti. 5-6 sene Zonguldak'ta kaldıktan sonra Erzurum'a geçmiş, birkaç yıl da orada kaldıktan sonra Sürmene'ye dönmüş ve kendi bakırcı dükkanını açarak bakırcılık sanatını icra etmiştir. İlk gençlik yıllarından itibaren çaldığı kemençesini ise sadece dar kapsamlı, dost meclislerinde konuşturmuştu. Son yıllara kadar; her yaz, bu küçük dost grubu yaylalara çıkar, çevrede bilinen su başlarında oturur muhabbetler ederdi. Bu keyif gezintisinde yaşananlar, yapılan şakalar, söylenen türküler tatlı bir hatıra olarak anılır anlatılır.

²³ Bakırcı esnafı, değişik köylerde halk arasında; Bakırcı, Kalaycı ve Kazancı diye bilinir ve söylenir. Murat ve Nuri ustaları bazı kişiler “Kazancı Murat”, “Kalaycı Nuri” gibi lakaplarla bilip söylese de biz burada sadece Bakırcı lakabını kullandık.

²⁴ Bahattin'in okuduğu türküler Murat ustanın da türküleri vardır. *Çayırılıktan aşağı gel Elmasın, Elmasın / Gider o güzellikler sen da böyle kalmazsın, türküsü Murat Çamuralı tarafından, eşi Elmas için yapmıştı. Bölgede kendine has türküleri olan başka ustalar da vardı bunlardan biri de Karaahmetoğulları'ndan Sadık Aydın idi. Onun türkülerinden hafızalarda kalan ise “Ara sıra yokuşu, uçar havali kuşu / Yedi sene askerlik, o da babamın işi” dizeleri idi.*

²⁵ Cumhuriyet döneminde ilk askerlik çağrısı Rumi 1330/ Miladi 1915 doğumlular için yapılmıştı. Bu çağrı için Anadolu'nun birçok bölgesinde türküler yakılmasına neden olmuştur. Tokat yöresinin “*Hey onbeşli, onbeşli, Kızların gözü yaşlı*” türküsü bunların en

ve bir türkü bestelemişti. “*Bin üç yüz otuz birin, yaftaları yoklandı / Habu iş ne iş idi, hep Sürmene sallandı./ Bin üç yüz otuz birli, zaferi kazanacak / Altın yazılarıyla, tarihe yazılacak.*” gibi sözcüklerle birçok olay ve duygunun ifade edildiği bu türkü, Bahattin’in ilk dönemlerinde en güzel okuduğu türkülerden biri idi. Ayrıca çevreden de sık sık bu türküyü çalıp söylemesi istenirdi.

Abla Rahime’nin kocası ve Murat’ın küçük kardeşi olan Nuri Çamuralı de bir kaç yıl sonra Sürmene çarşısında, ağabeyinin dükkanının yanında kendi bakırcı dükkanını açmıştı. Doksanlı yıllara kadar, Sürmene çarşısında bakırcı olarak tanınan Çamuralı kardeşler, kemeñçe çalmadaki ustalıkları ile de bilinirlerdi.

Bahattin ilkokula başladığında kemeñçe çalmayı başarmıştı ama bu durum onun okula olan ilgisini etkilemişti. Küçük yaşlarında, çevresindeki bir kaç köyün merkezi durumunda olan Aksuhanları’ndaki ilkokula devam etmişti. Burada okur-yazarlığı öğrenmişti. Fakat kemeñçeye olan ilgisi, onu okulu ihmal eder duruma getirmişti. Okula kitapları ile değil kemeñçesi ile gidiyor, Aksuhanları’nda iki tarafında dükkan ve kahvelerin sıralandığı yoldan geçerken gören başka köylü büyükler kemeñçe çaldırılmadan onu bırakmıyordu.

Büyüklerin beğenisi O’nun kemeñçeyle bütünleşmesini daha da artırıyordu. Bu nedenle dersleri çok zayıftı. İlkokuldan mezun olduktan sonra, okula devam etmeyi hiç düşünmedi. Aile büyüklerinin ısrarı ile bakırcılık sanatını öğrensin diye bir müddet Bakırcı Murat Usta’nın yanına verildi ise de Bahattin bu işi hiç sevmediği gibi, hayatı boyunca da bundan hiç bahsetmedi. Onun tüm yaşamı Kemeñçe sanatını icra etmekle geçti.

Çevre köy düğünlerinde, özellikle sadece kadınların katıldığı kına gecelerinde küçük Bahattin adeta tek sanatçı idi. Kına geceleri ya da düğünlerde onu bir sandalyenin ya da masanın üstüne çıkartıp, kemeñçe çalmaya başladı mı sabah olur ama kimse yorulmaz, horona doymazdı.

Başka, başka köylerin gruplarıyla gelen kemeñçecilerle beraber çalmak zorunda olduğunuzda, daha önce hiç prova yapmasanız da bir orkestra uyumunda çalmanız gerekir. Gerek ses, gerek ritim hiç eksiksiz icra edilmeli ki horon oynayan kalabalıklar bozmadan horona devam edebilmeli. Şenlik ya da düğünlerde coşup horona girenlerden, hiç horon bilmeyenler de olabilirdi. Bunlara ritim vermek kemeñçecinin işi idi.

Bahattin kemeñçeyi kavramaktan başka, bu konularda da ustalaşmıştı. Bahattin kemeñçe çaldığında, acemiler bile onun çaldığı kemeñçe ile gayet kolay horon oynayabiliyordu. Bu durum yaşı çok küçük olsa da Bahattin’i düğünler için aranır yapmıştı. Bahattin çaldığında, gerek ses gerek ritim hiç eksiksiz icra edilir, horon bilmeyen de onun kemeñçesi ile gayet kolay horon oynayabilirdi. Bu durum çevrede “*Bahattin kemeñçeyi konuşturur*” sözü ile

dillenmişti. Bahattin özel sohbetlerinde, “*Kemençe çalacak olan folklorun içinden gelecek. Horon bilgisi eksik olan kemençenin hakkını veremez*” derdi.²⁶

O yıllarda sadece köy düğünleri değil, tarlaların hazırlanması, mısırların ekilmesi, biçilmesi, fındıkların toplanıp taşınması, ayıklanması, kışlık odunların taşınması imece usulü ile ama gayet eğlenceli olurdu. İş sahibi, imeceye katılanların sayısını artırmak ve özellikle gençlerin katılımını sağlamak için imkânına göre ya bir kavalcı ya da kemençeci bulundururdu. İmeceye davet edilmiş olan kavalcı veya kemençeci, çalışanların, çalışırken, dinlenirken ve iş bitiminde eğlenmesini sağlardı. Karşılıklı söylenen atma türküler magazin için en önemli malzemeler idi.

Dağın Başında En’âm,²⁷ Koca Karılar Anam, Gelinler Kızkardaşım Oy, Benden Kızlara Selam

O zamanlar kemençe sanatçılarının, kemençeden ötürü bir geliri yoktu. Düğünlerde dolaylı olarak takım elbise, kumaş gömlek gibi küçük hediyeler verilir. Onları da zengin veya belli kişiler verebilirdi. Gittiği şenliklerde bahşişler ya da hediyeler alırsa, onlarla idare ederdi. O zamanlar öyle çok kemençeci de yoktu. Bahattin dar gelirlili bir köylü ailesinin çocuğu olmasına rağmen tok gözlü, onuruna düşkün, ezikliği yanına sokmayan bir terbiyenin temsilcisiydi. Minnet duymak kendisine göre bir şey değildi en parasız zamanlarında bile kimseye minnet etmez, kendini küçük düşürecek işlerle uğraşmazdı. Çünkü bilinç altında sanatının büyüklüğü vardı. Aile terbiyesine uygun olarak yetişkin insanlarla temas eder, cahil, kendini yetiştirememiş insanlardan sürekli uzak durmaya dikkat ederdi. Parasal zenginlik onun için her şey demek değildi. O’nun üzerinde durduğu husus, kemençe çaldığı ortamların yetişkin, oturup kalkmasını, yiyip içmesini bilen insanların meclisi olması idi.

Bu tutumuna bir örnek verecek olursak; parasız kaldığı zaman ablasının kocası Nuri Çamurali’den idare ederdi. Böyle günlerinin birinde, Sürmene çarşısında, Nuri’nin eski caminin yanındaki bakırcı dükkanının önünde, alçak bir yer iskemlesinde oturuyordu. O sırada birisi Almanya’da yeni para kazanmış, gelmiş, çocuğunu evlendirecek. Bahattin’i tanımaz ama şöhretini Almanya’da duymuş. Gurbette iken çocuğunun düğününe, Bahattin’i getirmek ve düğünü onun kemençesi ile yapmaya ahdetmiş. Düğün zamanı Sürmene’nin içinde, “*Bahattin Çamurali’yi nerede bulabilirim?*” diye sormuş, soruşturmuş. Eniştesi olan Bakırcı Nuri’yi tarif etmişler. Adam tarif üzerine Bakırcı Nuri’nin dükkanına gelmiş. Dükkanın önünde alçak bir yer iskemlesinde oturup etrafı seyreden Bahattin’in önünden geçerek, içeride yaz günü ve ocak başında kan ter içinde kalay yapan Nuri ustaya Bahattin’i sormuştu. “*Kardeşim, Allah kısmet ederse bir düğün yapacağım senin de oğlun-kızın olur. Bana Bahattin’i bul...*”

²⁶ Bu ifade, Vural Aydın’ın Bahattin ile yaptığı görüşmelerde tuttuğu notlarda vardır.

²⁷ En’âm: Kur’an’da bir sure adı. Arapça olan kelimenin anlamı ise deve, sığır, koyun vb. gibi hayvanların çoğul şekli.

Nuri usta da kapının önünde avare oturan Bahattin'i gösterip, "Aha orda. Git işini kendin gör" der. Adam gelir, Bahattin'in yanına çömelir. "Üstadım, böyle iken böyle... bir işim var.... oğlumu evlendireceğim. Düğünüme gelmeni istiyorum. Beş bin, on bin, ne istersen de vereceğim. Benim düğünüme geleceksin!!!" der. Heyecanla el kol hareketi yaparak derdini anlatması ve buyurucu ifadeleri Bahattin'i rahatsız etmişti. "Hayır, gelemem" der.

Adam yalvarıp duruyor. "Yapma kardeşim, ne dersene vereceğim" dedikçe Bahattin de; "Yok kardeşim gelemem, ısrar etme" demiş. O günlerde cebinde sigara parası olmayan Bahattin; adamın elini kolunu sallayarak "Geleceksin, ne istersen vereceğim" deyişinden memnun olmamıştı. İhtiyaçlı durumunda iken bile oldukça yüklü bir para teklifini geri çevirmişti. Bahattin'i rahatsız eden şey adamın daha fazla para verirse Bahattin'in razı olacağını düşünmesiydi. Sanatının anlaşılmasını, para ile ölçülmesi ve ayağa düşme düşüncesi ile yapılan teklifi reddetmiş, adamı göndermişti.

Hayatı boyunca, sanatının anlaşılmadığını, ayağa düşürülme endişesini hissettiği anlarda yaptığı tek şey buydu. Sanatına saygı duyulmayan hiç bir yerde olmak istemezdi. Kemeçe çalıp, sanatını icra ederken, çevresindekiler kendi arasında muhabbet etse, hemen kemeçesini bırakır ve bir daha o ortamda çalmazdı. Tanıyanlar, arkadaşı olanlar;²⁸ "Yalvarsan da, öldürsen de çalmazdı. O'nu çalmaya razı edecek hiçbir güç de yoktu." diye anlatıyordu. Tüm yaşamı boyunca diklendiği ve asla bükülüp kırılmadığı, taviz vermediği bu tutumu, onu tanımayanlar tarafından yanlış değerlendirilmiş ve çoğu kez "inat" olarak yorumlanmıştı.²⁹

Sürmene'nin yüksek köylerine, Of ve Araklı köylerine de kemeçe çalmaya giderdi. Bu düğünlerde misafirleri; "Dağın başında En'âm, Koca karılar anam /Gelinler kız kardeşim oy, benden kızlara selam" diyerek selamlardı.

Uçan Kuş Tutulur mu? Sevda Unutulur mu?

Bahattin, Karadeniz türkülerini şive yapmadan okur, düzgün Türkçe ile söylemeye gayret ederdi. Çok gururlu bir insandı. Muhakkak ki herkesin hayatı bir mücadele içinde geçer, buna geçim mücadelesi de diyebiliriz; ama Bahattin'in verdiği mücadele, sanatını üstün tutma, sanatına saygı gösterilmesini temin etme mücadelesi idi. Bahattin işsiz ve parasız olduğu yetmişli yıllarda birisi ile ortak eski bir araba almış, köy yollarında kısa bir müddet taşımacılık yapmıştı. Fakat,

²⁸ Bahattin ile çocukluktan bu yana uzun süreli arkadaşlık yapan ve İstanbul'da da bu arkadaşlığını sürdüren Yokuşbaşı (Çikoli) Köyü'nden İsmail Çebi, ilk gençlik döneminden ölümüne kadar arkadaşı idi. Son dönemlerinde daha çok köyünde yaşayan İsmail Çebi'yi İstanbul'a geldiğinde ziyaret ederek birkaç saat Bahattin hakkında konuştuk. Tamamı rahmet-i rahmana kavuşmuş tüm tanıklara katkıları için teşekkür ederim.

²⁹ Bu çalışmayı yaparken, Bahattin ile aynı ortamlarda bulunmuş değişik kişilerle görüşmeler gerçekleştirdim. Onun bu tavrını anlayamayanlar; "Cebine da şu kadar para koydum. Gene çalmadı... Çok inat idi." dediler.

kısa bir süre sonra bu işe de son verdi. Çünkü onun kafasında kemençesinin büyüklüğüne köylere araba ile taşımacılık yapmak küçük gelmişti."³⁰

Anadolu'nun diğer yörelerinden olan halk âşıkları gibi türküleri doğa ve yaşanmışlığın ta kendisi idi. Duygular aşına olduğunuz duygular, seslenişleri sizin seslenişiniz idi. "*Suyun altına testi koy damla damla dolsun*", "*Pabuçlarım delindi, kumdan giderim kumdan*", "*Duman inip, kalkıyor, Sürmene başlarına/ Annen vermedi seni, yalvar kardaşlarına*" plak ve kasetlerinde meşhur olmuş türkülerindedir.

Doğayı gözler ve mevsimleri de anlatır. "*Bizde bahar gelende ağaçlar yaprak açar*" Karadeniz'de baharın gelişini böyle gerçekçi betimleyen bir başka mısraya rastlamak oldukça zordur. Ayrılığın, hüznün mevsimi sonbahardır. Bahattin sonbaharı; "*Gittim ormandan yana, baktım yaprak düştü mü? / Senin de benim gibi yüreğin tutuştu mu?*" şeklinde anlatır.

Karadeniz bölgesinin dik yamaçlarında orman çok şeyi örter. Bu gerçek Bahattin'in türkülerinde; "*Gitti yârim ormana, oy islandı islandı / Sorarım ağaçlara hanginize yaslandı*" şeklinde ifade edilir. Ayrılığa, Allah'ın bile razı olmadığını şu mısralarında dile gelmiştir; "*Sen ayrı da ben ayrı, haramdır yediğimiz / Oldu kara yazılar olmadı dediğimiz.*"

Bahattin'in folklor derlemeleri yaptığını, bu gün elimizde olmasa da türkülerini ve derlemelerini kaydettiği kalın bir defteri olduğunu biliyoruz. Türkülerindeki bazı mısralar, halk kültüründen derlenmiştir. İnsan yaşamında dert de vardır; "*Yazayım dertlerimi defterinde yer var mı*", "*Gönül kimi severse, dünya güzeli odur*", "*Sevdalık edeceksin, onu da bilen ile*", "*Oyna güzelim oyna, günahın yazılmıyor*" mısraları bu tür derlemelerdendir.

Son olarak az bilinen bir türküsünden bahsedeceğim.³¹ Doğuda isyan olduğu yıllarda, iki kura aynı anda askere alındı. Askere gidecekler arasında Bahattin ve bir de yakın akrabası vardı. Akrabası 1930, Bahattin 1931 doğumlu idi. "*30 la 31'in yaftaları yoklandı / Ha bu iş ne iş idi hep Sürmene sallandı*" türküsü bu yıllarda dillerdeydi.

Bu türkünün, daha önce Bakırcı / Kazancı Murat Çamurali tarafından yapıp söylendiğini bilenler türkünün kime ait olduğunu tartışılar. Gerçekte ise Bahattin bu türküyü kendi durumuna göre yeniden düzenlemişti. Ayrıca Bahattin, Murat Çamurali'nin başka türkülerini de düzenleyip kasetlerinde okumuştur. "*Çayırıktan aşağı gel Elmasım, Elmasım/ Gider o güzellikler, sen de böyle kalmazsın*" türküsü de Murat Çamurali'nin eşi Elmas hanıma söylediği bir türküdür. Bazı türküleri ise Bahattin özel sohbet ve toplantılarda okumuş ve çevreden banta kaydedilmiş ve ilerleyen yıllarda Bahattin'e mal edilmiştir. Her halükarda Bahattin'in melankolik sesiyle ve kemençedeki yorumuyla bu türküle katkısı yadsınamaz.

³⁰ Bu ifade, Bahattin Çamurali ile son mülakatı yapan Vural Aydın'ın tuttuğu notlar arasından alınmıştır.

³¹ Bahattin'in yakın aile çevresi bu türkünün Bakırcı Murat'ın türküsünden esinlenme olduğunu söylemektedirler.

Gökte Uçan Kuşlara Arkadaş Olamadım

1930'lu yılların ikinci yarısında İstanbul-Çemberlitaş, Nuruosmaniye caddesinde yorgancılık yapan Maçka'nın Mataracı köyünden Hasan Çavuş, "Karadeniz Milli Oyunlar Ekibi" kurmuştu. Bu ekip, İstanbul'un festival ve şenliklerinde sahne alıyordu. 1936 yılında Beylerbeyi Sarayı'nda yapılan Balkan Folklor Festivali'nde Atatürk'ün huzurunda horon oynanmıştı.³²

1945-46 yıllarında Maçkalı Ali Genç'in, İstanbul Kocamustafapaşa'da yorgancı dükkanı vardı. Kardeşi Kemal ise Beyoğlu'nda kahvehane işletmekteydi. Çevrelerinde canlı bir eğlence dünyası vardı ve bazı etkinliklerde horon oynaması teklifleri alıyordu. Bir gün gelen teklifleri değerlendirmeye karar vererek Hilton'da bir gösteride yer alma teklifini kabul ettiler. Kardeş ve yakın akrabalarından oluşan bir ekip ile geceye gittiler.

Kıvrak horon gösterileri ve özellikle yarı kavga gibi sergiledikleri bıçak oyunları ilgiyle karşılanmış ve salonu heyecana boğmuştu. Böylece İstanbul'da düğün, eğlence ve festivallerde ikinci bir efsane doğmuştu. Ali Genç'in kardeşleri ile birlikte kurduğu ekip zamanla talepleri karşılayamaz oldu. Yakın akrabasının gençlerinden ikinci bir folklor ekibi daha oluşturuldu. Daha sonra eğlence ortamında devamlılığını sağlamak için ailenin çocuklarından oluşan üçüncü bir ekip devreye girdi. Ekibe küçük bir kız çocuğu iken dahil olan Emine Genç'te milli kıyafetler içinde sahnede dolaşmakta ara sıra ritme uyarak figür sergilemekte idi. Bu ekipler, davet edildikleri her etkinlikte ilgi ve neşe odağı olmakta, eğlenceye başka bir tat katılmakta idi.³³

Bu ekiplere birkaç tane kemeçe sanatçısı gerekiyordu. Karadeniz'in birçok ünlü kemeçe sanatçısı İstanbul'da oldukları sürece, bu gruba kemeçe çalmıştır. Bunlardan birisi de Bahattin'in hocası olan Hüseyin Dilaver idi. Hollywood'un efsanevi aktörlerinden Yul Brynner, İstanbul gezisinde, Osmanbey-Majestik Gazinosu'nda Ali Genç'in horon ekibini seyretmiş ve etkilenmişti. Ekipten bıçak oyununu bir daha oynamasını istedi ve yakın ilgi göstererek birlikte resimler çekirdi. Bu sırada Hüseyin Dilaver de yakın ilgi göstererek kendilerini onore eden Yul Brynner'e, kemeçesini hediye ederek onun jestini karşılıksız bırakmadı.

Bahattin de askerlik sonrasında İstanbul'a gittiğinde kemeçesi ile bu ekibe katılmış ve uzun yıllar birlikte çalışmıştı. Ara sıra kesintiler olsa da on yıldan fazla birlikte gazino ve düğünlere, festival ve programlara katılmıştı. Birlikte çalışmanın zaman zaman kesintilere uğraması Bahattin'in sanatçı ruhunun, onun bir yere bağlanıp kalmasına mani olmasındandı ama her halükarda en istikrarlı işi bu idi. Diğer dostları gibi Ali Genç de, O'nun yaşamının istikrar

³² Aclan Sezer Genç, *Soldoy Bir Horon Efsanesi Düünden Bugüne Maçka Horonu*, Artikel Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 27-28.

³³ 50-60'lı yıllarda folklor festivallerine, YKB Halkoyunları Yarışması ve Gülhane Festivaleri, İzmir Fuarı gibi etkinliklerin vazgeçilmezi olmuş, bir çok filmde oynamış bu grubun hikayesi, dördüncü nesilden Kadıköy'de Horon Evi adını verdiği bir işletmede horon ve kemeçe çalma kursları veren Ali Genç'in oğlu Aclan Sezer Genç tarafından devam ettirilmektedir ve ayrıca kitaplaştırılmıştır. Bkz. Genç, *a.g.e.*

bulması adına, O'na bir plak ve kaset satan dükkan açmaya teşvik etmiş, yardımcı olmuş, fakat diğer teşebbüsler gibi bu işi de Bahattin'in yaşamındaki istikrarsızlık nedeniyle pek yürümemişti.

İstanbul'un çok renkli eğlence dünyasında yer bulan Bahattin, 1950'li yıllarda 45'lik plaklar da yapmaya başlamıştı. İlk plağını 1950-51 yıllarında Ziyet Sönmez ile birlikte Edifon firmasına okumuştur. "Gökteki Yıldızları / Karadeniz incisi koysun eline kına", Ziyet Sönmez ve Bahattin Çamurali'nin birlikte okuduğu türkülerden biridir. Bu ikili çok tutunca 45'lik plakları da arka arkaya gelmeye başlamıştı. Ziyet Sönmez ile birlikte plağa okuduğu türküler arasında; O dönem İstanbul radyosunda da çalınan bu türküler "Uçan kuş tutulur mu? Sevda unutulur mu?" gibi bu gün klasikleşmiş türküler vardı. İlerideki yıllarda Odeon, Sahibinin Sesi gibi dönemin diğer firmalarından da plakları çıktı.

Kadın ve erkek sesin beraber okuduğu Karadeniz türkülleri çok popüler olmuştu. Birçok yöre sanatçısı da bu tarz plaklar doldurdu. Bunların arasında Hüseyin Dilaver,³⁴ Ferhat Özyakupoglu,³⁵ Rizeli Sadık³⁶ gibi dönemin büyük ustaları da vardı. Bahattin daha sonraki yıllar da Maçka'nın Sevinç (Soldoy) Köyü'nden olan Ali Genç'in kız kardeşi Emine Genç ile "Gökte uçan kuşlara arkadaş olmadım / Uçan kuş yuva yaptı kuş kadar olmadım" türküllerini plağa okumuştur. Emine Hanım o zaman 12-13 yaşlarındaydı ve çocukluğundan itibaren kardeşleri ile birlikte Karadeniz ekibinde çalışıyordu. Bahattin, Edifon firmasına 4-5 tane daha 45'lik plak doldurmuştu. Bunlardan sonra Bahattin'in diğer firmalara müstakil okuduğu plaklar da çıkmaya başladı. "Omuzunda Bal Kabı" bunlardan sadece biri idi.

Altmışlı yıllarda Bahattin Hopa'dan İstanbul'a tüm Karadeniz sahilinde tanınan bir sanatçı idi ama bu sürede ailesinden uzakta kalmış, tek çocuğunun yetişmesi ile bile ilgilenmemişti. Bol bahşişler, gelen paralar geldiği gibi gitmişti.

Bahattin'in plak yaptığı firmalar arasında Aydın Bakanay'ın Zafer Plak firması da vardı. Yetmişli yıllarda "Ayrılık Türküsü", "Yandım Allahım Yandım" diye bir 45'liği Zafer Plak firmasına okumuştur. 73-74'de aynı firmaya iki plak daha yaptı. Bu plaklardan biri de; sözleri Salih Korkmaz'a ait "Kıbrıs'a Güneş Doğacak" adında idi. Bahattin Çamurali'nin çalıştığı firmalar arasında Harika Plak da vardı.

Teknoloji gelişip, plak yerine kasete döndükten sonra Harika Plak'a yaptığı kasetler piyasada rağbet gördü. Fakat teknoloji, kasetlerin kolayca çoğaltılmasını mümkün kıldığı için, bu kasetler korsan olarak üretilip Karadeniz sahilindeki ilçelerde kurulan pazarlarda milyonlarca satılmasına rağmen sanatçıya bir fayda sağlamamıştı. Sanatçı artık sanatının emeğinin karşılığını

³⁴ Ziyet Sönmez ve Hüseyin Dilaver birlikte "Yaylanın çimenleri akşamüstü serinler" adlı 45'liği yapmıştı.

³⁵ Ziyet Sönmez ve Ferhat Özyakupoglu'nun birlikte okuduğu plaklardan bazıları: "Annemin tek kızım", "Sevda luğun peşine - Ben Doğruyu söylerim", "Gemici uşakları- Sis dağının başına", "Oturdum yol üstüne" idi.

³⁶ Rizeli Sadık ve Suzan'ın okuduğu plak, "Rize'nin Pazarında" adını taşıymaktaydı

alamıyordu. Güzel günler bitmiş, zor günler başlamıştı. Bu durum Bahattin'in türkülerinde şöyle dile gelir.

Matmazelin güzeli aldı aklımı aldı
 Yedi paralarımı elim koynumda kaldı
 İstanbul'da gezersen paran fazla olacak
 Yedir onu kızlara düşünme ne olacak
 Bende öyle diyordum, paraları yiyordum
 Paralar tükenince, tersine gidiyordum

Bahattin geçimini sağlamak için, bazı dönemlerde birçok ünlü sanatçıya da eşlik etmiştir. Bunlardan biri de "Karadeniz Efsanesi" diye bilinen Erkan Ocaklı idi.³⁷ Erkan Ocaklı, Mine Koşan'ın Ahmet Sezgin'in arkasında bağlama çalıyormuş. İlk Plağı 69, 70'lerde "Oy Emine" adıyla çıkmıştı. İlk plağı ile o zaman adeta bir patlama yapmıştı. İkincisi "Tara Saçını Tara" da aynı fırtınayı estirmişti. Bu plak çıktığı zaman, Unkapanı'nda Harika Plak'ın önünde sıra vardı... Plak yok satıyordu... Üçüncü plağı "Hapishane içinde" "Almanya Acı Vatan" Bu türküler ardarda geldiler. O dönemin toplumsal gerçeklerine dokunduğu için, hepsi klasik oldu. Erkan Ocaklı daha sonra 80'lerin sonuna doğru, elektro org, elektrosaz ile "Tutti Frutti", "Hamsi Taverna", "Lahana Disko" gibi daha çeşitli müzikler yapmaya başladı. Bahattin, Erkan'ın ve bazı Karadenizli sanatçılarının gazino programları ve konserlerinde kemençe çalarak eşlik etmiştir.

O Güzel Sürmene' me Bahattin'den Selamlar

Bahattin'in hayatında Sürmene sevgisinin ayrı bir yeri vardı. Plak ve kasetlerinde olmasa da onun TRT 2'de yayınlanan son röportajını dinlerken, Bahattin'in hep "*Sürmenem*" dediğini fark edersiniz. Bu ifadenin içeriğindeki bütünleşme ve sahiplenme çok şey ifade eder. Hemen hemen her yıl gelir Sürmene'de bir ay kadar kalırdı. Eserlerinin bazılarında bu ziyaretlerin izleri vardır.

Bu gezilerindeki hatıralar, türkülerine de konu olmuştur. Sözeri ve havası hem özlem hem de bir kavuşma sevinci taşır. O zaman mesafeler şimdiki gibi yakın, ulaşım kolay değildi. Mesafeler olduğundan da uzaktı. Özlem mesafeleri daha da uzatırdı. "Gözün aydın Sürmene öz evlatların geldi" deyişinin taşıdığı

³⁷ Erkan Ocaklı da aramızdan ayrıldı. İstanbul Altunizade'de İlahiyat Fakültesi camiindeki cenazesine gittim. Cenazenin kalabalık oluşu kadar gelen insanların toplumun çeşitli seviyelerine mensup oluşu da beni şaşkına çevirdi ve dini töreni kaçırdım. Kalabalığı incelemeye dalmıştım. Düzce'nin, Yalova'nın, Karamürsel'in köylerinden, günlük kıyafeti ile gelen orta yaşlı, yaşlı kadınlar, Kör, topal, yaşlı, genç, köylü, şehirli, mini etekli, dar pantolonlu, başı türbanlı, çarşafı, beyaz sakallı, sarıklı, keçi sakallı, akıllı, deli mahşer günü gibiydi. Her çeşit insan vardı. Onları oraya Erkan Ocaklı sevgisi getirmişti. Bir sanatçının toplumla ilişkisinin ne anlama geldiğini, kalplerde nasıl taht kurduğunu, buna erişmenin ne büyük bir servet olduğunu ilk defa orada gördüm ve düşündüm.

hasreti ve anlamını, bir gün bir gece otobüs seyahatinden sonra, sabah serinliğinde Sürmene'ye ulaşıp otobüsten iner inmez, çarşının içine dalan bilir. Halk hikayesinden beslenmiş, bir kültür aktarımı yapar gibi dizelerini döktürür kemençenin tellerine. “ *Beni tanımadın mı, ben Ali'yim, Ali'yim / Bunca seneden beri, ben sana sevdalıyım* ”...

Bahattin'in iç dünyasını biraz daha açarsak; “*Sürmene çarşısına gelir oturur kızlar, bilmeyen de zanneder gökten indi yıldızlar*” dizelerinin bir kucaklaşma ifadesi, “*Sürmene çarşısında ben kolcuyum, kolcuyum,*³⁸ *Sorar iseniz beni Salı günü*³⁹ *yolcuym*” dizelerinin bir ay da kalsan Sürmene'de kalış süresinin çok kısa olduğunun⁴⁰ ifadesi olduğunu hissedersiniz.

Fakat bu gelişlerinde ailesi ve çocuğundan daha çok, arkadaşları ile zaman geçirir. Bazen birkaç kemençeci arkadaş toplanır, bir kahvehane ya da kır lokantası, kulüp ya da meyhanenin bir odasına kapanıp, günlerce, beraber yer içer kemençe çalarlardı.

Bazen çevre kazalarda, yaylalarda gezer, eski arkadaşlarını arar görüşürdü. “*Of, Of, Sargona çıkışına Çamburnu mu? deyiler / Kahveci İdris orda da bana yemek verdiler.*” “*Nereye gidiyorsun ey Bahattin, Bahattin / Of'ta bir arkadaşım var ziyaret yapacağım*”, “*Of kazasına vardım kimleri arayayım/ Dursun Ali Apti'yi biraz hatırlayayım*”. “*Oturduk meyhanede gene gözlerim doldu / Ne güzel haşlama*⁴¹ *var oy, ben yedim eller doydu.*”

Hayatın içinde türküler böyle söylenir. Yani hem yaşanır, hem söylenir. Bizi etkileyen, ezgide yüklü olan hüznün kadar, yaşanmışlığıdır.

“*Rize vilayetinden bir akşam yolcu geçtim, Pazar güzel kazadır birazcık orda gezdim*”

Sürmene'den ayrılmak başka bir hüznü Bahattin için. “*Bıraktım geldim oradan, bunca senelik sevdam*” deyişi bir başka özlem duygusu ile yüküdür.

Bahattin; “*Kemençe çalacak olan, folklorun içinden gelecek. Folklor (Horon) bilgisi eksik olan kemençenin hakkını veremez*” derdi. Bahattin'in kendi el yazısı ile kayıt tuttuğu, içinde elli altmış tane türkü yazılı bir defteri vardı. Gayet güzel düzenlenmişti. Okuduğu bütün bu türküler Bahattin'in değildir. Aralarında Murat Çamurali'ye ait veya anonim olanlar da vardır. Türkülerinin Bahattin üzerine resmi bir kaydı bulunmamaktadır. Fakat konuyu bilenler tarafından hangilerinin Bahattin'in olduğu bilinmektedir. Bugün birçok türküsü anonimdir diyerek okunmaktadır.

TRT 1'de, daha sonra 2 kanal olduğu zaman TV programlarına katılırdı. Mustafa Yolaşan'ın programına çıkmıştı. TRT 2 de bir söyleşi programı yayınlandı. En son katıldığı program “*Süleyman'ın Takası*” idi.

Bir zamanlar TRT'deki programları çok izlenen Mustafa Yolaşan ile arkadaşlığı vardı. Mustafa Yolaşan, onu bir programına davet etmişti. Yolaşan “*Ankara'ya alalım seni*” dedi ama Bahattin TRT'ye gitmedi. Hiçbir yere bağlı

³⁸ Kolcu, Çarşı içinde dolaşan görevli memur.

³⁹ Salı günü, Sürmene de Pazar kurulan gündür.

⁴⁰ Hızlı geçtiği

⁴¹ Haşlama; kemikli parça et, patates ve soğanla yapılan bir yemek çeşidi.

olmayı istemedi. Birçok iş denedi ama bağlanamadı. Cemile Cevher Çiçek çok yakın arkadaşındı, onunla bıçak oyunu oynarlardı.

Hoşgeldiniz Dostlarım, Sürmene Gecesine Kulak Verin Bakalım, Bahattin'in Sesine

İstanbul'da Sürmene Vakfı veya Sürmene Derneği'nin her yıl düzenlediği Sürmene geceleri bir gelenek haline gelmişti. Bu gecelerde sahneye ilk Bahattin çıkar çıkar, kemençesi ile çalıp "*Hoş geldiniz dostlarım Sürmene gecesine / Kulak verin bakalım Bahattin'in sesine*" türküsü ile açılışı yapardı. Sürmenelilerin gezi, eğlence ve festival gibi etkinliklerine katılırdı. Zeytinoğlu her yıl Sürmeneli dostlarını Gölcük'teki çiftliğinde ağırlardı. Tabii her defasında Bahattin de orada ve baş davetli idi. Sürmeneliler Vakfı ve Derneği de geziler düzenlerdi. Bu geziler, bazen gemilerle olur, günlerce sürer, dış ülkelere uzanırdı. Bahattin de bu gezilere davetli olarak katılır, yol boyunca kemençesi ile hemşerilerini eğlendirirdi. O'nu bilen ya da anlayanlar hala kayıtlarını çok değerli bir emanet olarak saklar. Buralarda kaydedilen görüntülerin her birinde hem Bahattin hem de Sürmene'nin yetiştirdiği değerli büyüklerimizin özel anları bulunduğu için, "Kent Belleği" oluşturmak için ilgili kurumlar tarafından derlenip arşivlenmelidir.

Sürmene'nin Rus işgalinden kurtulduğu gün, düzenlenen törenlerde kürsüye çıkan Bahattin, kemençesiyle Sürmene'nin Kurtuluş Türküsü'nü seslendirirdi. Bütün Sürmene etkinliklerini milli görev olarak kabul etmesi, işini gücünü bırakıp, Sürmene'de ise İstanbul'a, İstanbul'da ise Sürmene'ye gelmeyi bir görev bilmesi ancak ondaki Sürmene sevgisiyle izah edilebilirdi. TRT 2'de yayınlanan röportajda, "*Sürmenem*" deyişi ve bunu derken boğazının düğümlemesi, en canlı kanıttır.

Sürmene'nin kurtuluşu yine şenliklerle kutlanıyor. Fakat Bahattin'in Sürmene'nin kurtuluşu için yapıp, her yıl İstanbul'dan koşarak gelip, kurtuluş törenlerinde söylediği bu türkü, 30 yıldır bu şenliklerde artık yok. Sürmene'yi yıllardır yönetenlerin de böyle bir derdi yok ama ben Bahattin'i anlatırken onun sahip olduğu ruhu ve düşünceyi kaydetmek adına bu türküyü buraya alacağım.

Dinleyin arkadaşlar, Kurtuluş Türküsünü, Kurtuluş Türküsünü..
Yükseltelim daima Türklüğün ülküsünü, Türklüğün ülküsünü..
Bitmişti Cihan Harbi, talan olmuş memleket, talan olmuş memleket..
Düşmanlar işgal etmiş hep sahil boylarını, hep sahil boylarını..
Silahına sarıldı Trabzon'un uşağı, Trabzon'un uşağı..
Karşı koydu düşmana aldı onu aşağı, aldı onu aşağı..
Trabzon, Sürmene, Of, Rize, Artvin kurtuldu, Rize Artvin kurtuldu..
Sanmayın Türk gençleri, O günler unutuldu, o günler unutuldu..
İcap ederse eğer ölürüz vatan için, ölürüz vatan için..
Kanlarını vatana pervasız katan için, pervasız katan için..
Hepimizin hedefi vatan, millet, milliyet, vatan, millet, milliyet..
Yaşayacak ebedi, Türklük ve Cumhuriyet, Türklük ve Cumhuriyet.

Bahattin'in Yunanistan Konserleri

1923'de Mübadelede Sürmene'den giden Rumlar, Bulgaristan hududunda dağlık bölgelere yerleştirilmiş ve buradan ayrılmalarına 40 yıl müsaade edilme-miştir. Mübadelelenin asıl amacı İngiliz planına göre; nüfusuna göre oldukça fazla toprak verilmiş olan Yunanistan'ın, Anadolu'dan nüfus transferi ile fazladan verilmiş toprakları, bu topraklar üzerinde hak iddiasında bulunan Makedonya ve Bulgaristan'a karşı elde tutabilmesi telaşı idi.⁴² Anadolu'da olduğu gibi Sürmene'de de esnaf ve meslek sahibi varlıklı insanlar iken, Yunanistan'da dağlık bölgelerde yokluk ve darlık içinde yaşamaya mahkum edilen Anadolu Rumları, önce II. Dünya Savaşı'nın, ardından iç savaşın getirdiği yıkımlarla iyice perişan olmuştu. Mübadeleden 40 yıl sonra verilen izinle seyahat etme hakkı kazanan mübadil-lerden yaşı ve sağlığı müsait olanlar doğdukları toprakları görebilmek için 1965 yılında Sürmene'ye geldiler. Doğdukları evleri, tanıdık isimleri aradılar. Sür-mene halkı da gelenleri evlerinde ağırladı, misafir etti. Anlaşmak zor olmadı çünkü Türkçe konuşuyorlardı.

Eski Anadolu usulüne göre, gelenler; Yunanistan'daki Sürmene mübadil-leri adına Sürmenelileri Yunanistan'a davet ettiler.

Bu sırada Sürmene'de davete icap etmek için hummalı bir faaliyet baş-lamıştı. Sürmene layıkıyla temsil edilmeliydi. Orada karşılayıcılara sunulmak üzere hediyeler hazırlandı. Heyet başkanı olarak İbrahim Kırallı; "Sürmene'yi orada en iyi Bahattin temsil eder" dedi. Bahattin'e haber iletildi ve heyete katılması sağlandı. Gidenler orada yaklaşık bir ay kaldı. Yunanistan'da değişik yerlerde gruplar halinde yaşayan Sürmeneliler ziyaret edildi. Sıcak ve eski usule uygun bir karşılama yapıldı. Onlar da karşılama kemeçecilerini dahil etmişti. Aralarında Sürmene'den gitmiş usta kemeçeciler de vardı. Bahattin orada değişik ustalarla karşılaştı, dinledi, beraber çaldı.

Bahattin kemeçe çalmaya başlayınca yaşlıların çoğunun gözü yaşlandı. Dinleyenlere Karadeniz'in diğer vilayetlerinden gelenler de katılmıştı. Sonunda bir meydanda açık hava konseri ayarlandı ve Bahattin'in konserine yirmi bine yakın insan katıldı. Bahattin çaldıkça bir başka coştular, oynadılar. Onlar coştukça Bahattin de coşmuştu. Sahnede terden sıırıslıklam, kendinden geçmiş kemeçe çalıyordu. Bizim havalardan, Sürmene sallamasını çalarken, birden Urum sallamasına geçince kalabalık çıldırmıştı. Çok yaşlı bir kadın sahneye fırladı, koynundan çıkardığı bir tomar parayı terden sıırıslıklam olmuş Bahattin'in cebine sıkıştırdı ve Bahattin'e sarıldı. Bahattin'in kemeçesi ile Urum sallaması oynayarak sahneden indi. Yunanistan'da yaşadıkları, tüm sanatçıların yaşamayı arzuladığı şeylerdi. Daha sonra Bahattin birkaç defa daha Yunanistan'a gidip geldi.

⁴² Mehmet Bilgin, *Post Modern Pontosculuk*, İstanbul 2014, s.105-106.

Habu Fani Dünyanın, Ebedi Sonu Gelmez / Dertli Veremlilerin, Hiç Kederi Tükenmez

Bahattin'in iki kemençesi vardı. Biri kaba ses, diğeri zil, ince ses. Kemençelerini Akyazı'da Sürmeneli bir ustaya yaptırdı. İki kemençesini birlikte koyduğu, ahşaptan yapılmış bir kemençe çantası vardı. Bundan başka tek kemençesini koyduğu bir kemençe kabı daha vardı. Kemençelerine çok kıymet verirdi. Arkadaşı Necdet Gencay, Bahattin'in kemençesi ile bir anısını bize şöyle aktarmıştı:⁴³

” İlk gençlik yıllarımdan bu yana, uzun yıllardır arkadaşız. Ben o zaman Trabzon'dan Erzurum'a tankerle petrol taşıyorum. Bahattin'le beraber gidip geliyoruz. Yollarda şenlik yapıyoruz. Ben de kemençe çalıyorum ama Bahattin gibi çalamıyorum. Onun kemençeden çıkardığı ses, kavrayış ve havadan havaya geçişi başka.. Bana da öğret diyorum ama bir türlü öyle olmuyor. Bir gün kafam bozuldu. Marifet Bahattin'in kemençesinde diye düşünmeye başladım. Arkadaşız, 'Sat bana kemençeni' dedim. İyi bir para istedi. Kafaya koymuştum kemençesini satın aldım. O kemençe hala bendedir ama onun gibi bir türlü çalamadım. Onun kemençe çalışması bir başkaydı.”

Kemençe'nin ardı sıra gitmekten İlk eşine iyi bir koca ve tek oğlu Osman'a iyi bir baba olamamasına rağmen ailesine ve ablasına çok düşküdü. “*Şimdi siz de dersiniz felek etti bu işi / Anlatayım ben size, başıma gelen işi*” söyleyişinde olduğu gibi olanları feleğin işi olarak yorumlamıştır.

Ölenler, yüreğinin derinlerinde canlı ve sıcaktı. Bu düşkünlüğünü bir türküsünde şöyle dile getirir. “*Habu garip Bahattin bilinmiştir, bilinmiş / İki kardeş, bir baba defterlerden silinmiş*”

Çocukken sırtında taşıyıp kemençe öğrenmesine vesile olan ablası Rahime ile çok özel bir bağı vardı. Ablası onun için bir sığınaktı. Hastalığının belli olduğu günlerde ablasını ziyarete gelmişti. Ablasına hatıra kalsın diye evde özel bir bant doldurmuştu. Bu bant kaydını ablasına verirken “*Bu bantı çoluk çocuğun eline verip te bantsız kalma*” diye de tembih etmişti. Bu bir vedaydı.⁴⁴

Seveni çoktu fakat, çevresinde iç dünyasını ve içinde kopan fırtınaları anlayanların olduğunu düşünemiyorum. “*İçmeden söyleyemez, İctikçe neşelenir, söylediği türküler kemençede dillenir*” diyerek kendini anlatmaya çalışmış. “*Habu fani dünyanın ebedi sonu gelmez/ Dertli veremlilerin hiç kederi tükenmez*” deyişi ise yaşadıklarının yükünü taşıyordu.

Bahattin ömrü boyunca en çok dikkat ettiği şey, kemençe sanatının değerinin düşürülmemesi idi. Melankolik sesi ve duruşu ile bir mecliste ya da sahnedekeyken, çalmaya başladığı sırada, birileri kendi aralarında konuşmaya

⁴³ Şimdi rahmetli olmuş Necdet Gencay ile İstanbul/ Bahçelievler'de Ömür AVM'de birkaç saat oturup, en özeline kadar Bahattin'i konuştuk. Bu çalışmaya katkıları için kendisine teşekkür borçluyum.

⁴⁴ Bahattin 1991 senesinde kız kardeşi ise 1998 senesinde vefat etmişti. Aynı mezara gömülmeyi vasiyet ettiği için aynı mezara defnedilmiştir.

başlarsa kemençeyi bırakır kalkardı. Bir daha da çalmazdı. Çoğu kez tepki gösterir. “Ben size sanat icra etmeye gayret sarf edeceğim. Siz birbirinizle konuşmayı sürdüreceksiniz. Siz de sanat anlayışı yok” der, kemençeyi kutusuna koyar bir daha çıkartmazdı. Sahneyi veya muhabbet yerini terk ederdi.

Gözün Aydın Sürmene’ m, Öz Evlatların Geldi

Üç telli Kemençesi ile çıkaramadığı ses yoktu. Bütün klasik sanat müziği parçalarını, halk müziği parçalarını, yorumu ile parçalara değer katarak okurdu. Kıvrak bir Karadeniz havası çalarken, Azeri havasına geçiş yapar, sonra Orta Anadolu’dan bir halk türküsü ile bitirirdi. Özel bir sohbetten ondan “*Fırat kenarında yüzer kayıklar*” adlı türküyü dinlemiştim. Bilinen bir türküydü ama Bahattin’in kemençesi ve sesi ile bambaşka bir tat kazanmıştı.

Kemençe sanatı ve türküleri bakımından Sürmene’de Orta ve Soğuksu mahalleleri ayrı bir bölge, Aksu, Dirlik ve Üstünder köyleri bir diğer bölge idi. Bunların birbirleri ile benzerlik ve farkları üzerinde maalesef bir çalışma yapılmamıştır. Aksuhanları merkezi çevresindeki Dirlik, Üstünder ve Aksu köylerinde, başta Hüseyin Dilaver olmak üzere Hüseyin Dilaver’in oğlu Fahrettin Dilaver ve Bahattin Çamurali, sadece Türkiye’de değil, bölgeden çeşitli nedenlerle yurt dışına gitmiş Karadeniz kökenli toplulukların bulunduğu tüm Avrupa’da uluslararası bir üne sahipti. Sürmene’den çıkan ve uluslararası üne sahip bir diğer sanatçı olan Sadık Karadeniz ise bu şöhreti kavalı ile elde etmişti.⁴⁵

Bahattin’in en belirgin özelliği ‘Sürmene sevgisi’ idi demiştik. Bir türküsünde Sürmene’ye kavuşma sevincini; “*Gözün aydın Sürmenem, öz evlatların geldi*” diyerek dillendirmiştir.

Fırtınalı yaşamı, Bahattin’in sağlığını bozmuş, Siroz olmuştu. Hastalığı bir seneye yakın devam etti. Bu sürede hastaneye gidip geliyor, kontrollerini yaptırıyordu. Nisan ayında bir pazar günü fenalaştı, akşamüstü 16.30-17 gibiydi. Hastaneye giderken yolda, arabada vefat etmişti.

⁴⁵ Sadık Karadeniz (1945-1973), Sürmene’nin Dirlik köyünde doğan Sadık beş yaşında iken, annesi ölmüş babası tekrar evlenmişti. Anne baba bir dört kardeşi, babasının ikinci hanımından da üç kardeşi vardı. Sıkıntı dolu çocukluk geçirmiş, bu günlerinde kaval çalmayı öğrenmişti. Evden kaçarak, Sürmene’de, Trabzon’da kavalını dinletmesi ve beğeni alması onun hayatını yönlendiriyordu. Fakat babası belki akıllanır ve toprağına bağlanır diye genç yaşta Sadık’ı evlendirir ve bu evlilikten bir kız çocuğu olur. Fakat Sadık kavalın ardına düşmüştü. 1964 yılında Ankara’da Şato Yazar bahçesinde çalışmaya başladı. Çaldığı kıvrak oyun havaları kadar sahnede yaptığı burnu ve kulağı ile kaval çalma gösterileri ile de dikkati çekmişti. 1968’de gazeteler Sadık Karadeniz’den bahsetmeye başlamıştı. Aynı yıl ilk defa yurtdışına çıkarak Paris’te konser vermişti. Orada da çaldığı kıvrak havalar ile dikkati çekmişti. Kuvvetli bir kulak hafızası vardı ve yurtdışında ilk defa dinlediği batı müziği parçalarını da çalıyordu. Artık sadece Türkiye’de değil yurtdışında da “Sihirli Kaval” diye anılıyordu. 1969’da ABD’den, ardından Kıbrıs ve İngiltere’den davet aldı. 1970 yılında ilk hanımından ayrılan Sadık, ikinci evliliğinde de aradığını bulamamış ve üçüncü defa evlenmişti. Bu evlilikten Kahraman adında bir oğlu olan Sadık Karadeniz, 1973 yılında Afyon Sandıklı yakınlarında geçirdiği bir trafik kazasında daha 29 yaşında iken hayatını kaybetmiştir. Hayatı için bkz. İsmet Barlok, “Genç Bir Sanatçıyı Kaybettik: Sihirli Kaval Çalıcısı Sadık Karadeniz Öldü”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S: 297, Nisan-1974.

Bahattin Çamurali'nin Fatih Camisi'ndeki cenazesi çok kalabalık oldu. Cenazesine hemşeri ve arkadaşlarının yanı sıra birçok sanatçı da geldi. Cenazeye katılan Süreyya Davulcuoğlu, bir sandalye üzerine çıkarak “Ey Sürmeneliler... Çok büyük bir sanatçıyı uğurlamak için buradayız... O sıradan bir isim, bir sanatçı değildi. Büyük bir üstat idi. Bu büyük sanatçıyı yetiştirdiğiniz için iftihar etmelisiniz. Bu adamın bir heykelini dikmelisiniz. O hepimizin de ustası idi” diye bir konuşma yaptı.

Bahattin Çamurali'nin Karacaahmet Mezarlığı'ndaki kabri

Bahattin Hep Anılmak İsterdi

Bahattin'in tüm değişleri yörede yaşantıların izini taşır. Anadolu'nun diğer yörelerindeki halk aşıklarının beslendiği kültürün yöredeki yansımından etkilenmiştir. Karacaoğlan'ın;⁴⁶ “Ölüm ile ayrılığı tartmışlar, Elli gram fazla gelmiş ayrılık ”deyişi, Bahattin'de “ Sevdalık dedikleri, ölümün kardeşidir ” şeklinde ifade edilir. Sümmani Baba'nın;⁴⁷ “Yazanlar Mecnun Leyla kitabın,⁴⁸ Sümmani 'yi bir kenara yazmışlar”⁴⁹ deyişini bilenler, Bahattin'in “Kara dediler

⁴⁶ Karacaoğlan; 17. yüzyılda Çukurova ve Toroslarda yaşamış ünlü Türk ozanı.

⁴⁷ Sümmani Baba, 1881 yılında Erzurum-Narman, Samikale köyünde doğmuştur. Badeli aşıklardandır.

⁴⁸ Mecnun Leyla kitabı: Aşkın hikayesi, Aşkın kitabı.

⁴⁹ Aşk kitabında bir kenarda olsa da Sümmani yazılıdır.

bana, O kadar kara mıyım? / Sevda⁵⁰ denilen şeyde, ben de acep var mıyım?" mısralarında neyi, niçin sorduğunu anlayabilirler.

Biz onu düğünlerde, şenliklerde bizi coştururken dinlese de, Bahattin'in bazı sözleri daha çok erbabı için söylenmiştir. "Bir sıtma tuttu beni, tuttu kuruttu beni" mısralarının ne kadar sıtma hastalığını anlattığını, ne kadar mecazi bir anlamla aşkı anlattığına iyice düşünmeden karar verilmemeli.

Bu çalışmamın sonunda, kendime; "Bahattin'in bu dünyada en çok istediği neydi?" diye sordum. Sadece melankolik sesiyle söylediği türküler değil, kemençesinin tellerinde konuşan ezgiler, bu istek için adeta bir yakarıştı. Dinlediğim türkülerinin sözlerinde, çok açık ifade edilmese de, özel bir dost muhabbetinde doldurulmuş bir kasetini dinlerken, "Bu sırrı çözdüm galiba" dedim. Bahattin Çamuralı, bu dünyadan geçmiş hoş bir sadâ olarak anılmak isterdi.

KAYNAKLAR

BARLOK, İsmet, "Genç Bir Sanatçıyı Kaybettik: Sihirli Kaval Çalıcısı Sadık Karadeniz Öldü", *Türk Folklor Araştırmaları*, C: 15, S: 297, Nisan 1974.

BAYINDIR GOULARAS, Gökçe, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerin Yaşatılması", *Alternatif Politika*, C: 4, S: 2, Temmuz 2012, ss. 129-146.

BİLGİN, Mehmet, *Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

BİLGİN, Mehmet, *Post Modern Pontosculuk*, İstanbul 2014, ss.105-106.

BİLGİN, Mehmet, *Sürmene Tarihi*, İstanbul 1990, ss. 398-399.

BOZDAĞLI, Yücel, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S: 180, Ocak 2014, ss. 9-32.

DİZMAN, İbrahim-PALA, Hikmet, Yay. Haz., *Ordu-Perşembeli Bir Muhacir Çocuğu Babinoğlu Halis Gürel'in Anıları*, Ordu 2019.

GENÇ, Aclan Sezer, *Soldoy Bir Horon Efsanesi Düünden Bugüne Maçka Horonu*, Artikel Yayıncılık, İstanbul 2018, ss. 27-28.

---

⁵⁰ Sevda: Aşk

